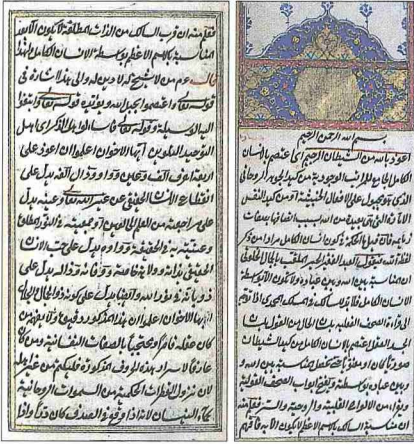

Cemâl-i Halvetî'nin *Tefsîrü'l-Fâtîha ve ve'd-Đuħâ* adlı risâlesinin ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1352)

tefsiridir. 6. *Envârü'l-ilâhiyye*. 7. *Risâletü'l-İslâmiyye*. Feridüddin Attâr'a ait bazı beyitlerin şerhidir. 8. *Sirâc's-sâlikîn ve minhâcü't-ťâlibîn*. Müellif eseri önce Türkçe yazmış, daha sonra Arapça'ya çevirmiştir. 9. *Envârü'l-kulûb li-talebi rü'yeti'l-mahabbûb*. İsrâ sûresinin 70-73. âyetlerinin tefsiridir. 10. *Esrârü'l-vuđü'*. Yedi fasılda abdestin sırları anlatılır. 11. *Risâletü'r-raħîmiyye*. Eüzü besmelenin izahına dairdir. 12. *Maķâle tevşikiyye ve risâle tevħidiyye*. Molla Câmî'nin kelime-i tevhidle ilgili bir beytinin şerhidir. 13. *Ĥabbetü'l-maħabbe*. 14. *Şerhu erba'ine ĥadişen kudsiiyen*. Kırk ĥadîs-i kudsînin şerhini ihtiva eder. 15. *Te'vilâtü erba'ine ĥadişen*. Zühd ve takvâya dair kırk ĥadisnin tefsir ve iza-

hıdır. 16. *Tefsîru "ĥaleķallâhü Âdeme 'alâ şûretih"* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1084). 17. *Sirâcü'l-kulûb*. Kırk bir bab içinde bazı tasavvufî terimler incelenmiştir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1084). 18. *Divânçe* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2709). 19. *Faşl fi âdâbi'z-zıkr* (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 805). 20. *Risâle fi ismeyni'l-a'zameyn: Allah ve Raħmân* (Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa, nr. 142).

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmîî, *Nefehât Tercümesi*, s. 579; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îk*, s. 267; Âli, *Künhü'l-aħbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 131^{a-b}; Cemâleddin Hulvî, *Lemezât-i Hulviyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî-Şer'iyye, nr. 1100, vr. 152^b-177^b; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin*, vr. 3^{a-b}; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 459^b; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 245^b-254^b; *Tarikatnâme-i Pîrân ve Meşâ-yih-i Tarikat-ı Âliyye-i Halvetiyye*, İstanbul 1290, s. 16-17; *Sicill-i Osmânî*, IV, 105; *Osmanlı Müellifleri*, I, 51-52; *Tomar-Halvetiyye*, s. 55, 57; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 228-233; Tahsin Yazıcı, "Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halveti Şeyhleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1956, s. 150.

MEHMED SERHAN TAYŞI

CEMÂL el-HÜSEYNÎ

(جمال الحسيني)

Emîr Cemâlüddîn Atâullah
b. Mahmûd b. Fazlillâh el-Hüseynî
ed-Deşteķî eş-Şîrâzî
(ö. 927/1521)

İranlı vâiz ve tarihçi.

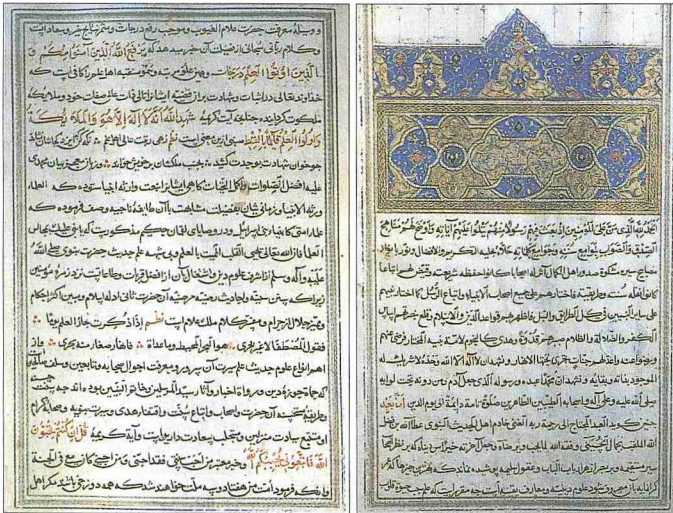
Şîrâz'da doğdu. Timurlular'dan Ebû Saîd Mirza zamanında (1457-1469) ailesiyle birlikte Herat'a yerleşti. Vaaz ve tefsir sahasında zamanının önde gelen âlimlerinden biri olan amcası Seyyid Asîlüd-

din'den tefsir, ĥadis ve diğ.er dinî ilimleri okudu. Zühd ve takvâsi ile kısa zamanda tanındı, vaazlarıyla halkı etkiledi. Sultan Hüseyin Mirza, Ebû Saîd'in oğullarına karşı verdiği mücadelede onun tesirli vaazlarından faydalandı. Herat'ı almak için büyük bir ordu ile yola çıkan Sultan Hüseyin asker arasındaki isteksizlik ve kargaşayı haber alınca cuma günü Horasan'da mola verdi. Cemâl el-Hüseynî Ulucamî'deki hutbesinde Hz. Peygamber ve on iki imamın menkıbelerinden bahsederek cemaati coşturdu. Herat'ın alınmasından sonra birkaç yıl Sultaniye Medresesi'nde ders okuttu; haftada bir gün de Ulucamî'de vaaz verdi.

Sultan Hüseyin tarafından vezirlik makamına getirilen Cemâl el-Hüseynî anlayış, kabiliyet ve zekâsı sayesinde sultan katında büyük bir itibar kazandı. Hüseyin Mirza'nın ölümünden sonra resmî görev kabul etmediyse de emîrler ve vezirler pek çok konuda onun görüş ve tavsiyelerine başvurulardı. Bu dönemde inzivâya çekildi, vaktini ibadetle geçirdi ve 2 Rebîülevvel 927'de (10 Şubat 1521) vefat etti.

Cemâl el-Hüseynî'nin Mîrek Şah diye tanınan oğlu Emîr Nesîmüddin Muhammed de çeşitli ilimlerde, özellikle ĥadis ilminde zamanının ileri gelen âlimlerindendi. Babasından sonra aynı camide vâizlik yapmış ve aynı medresede ders vermiştir.

Eserleri. 1. *Ravzatü'l-aħbâb fi siyeri'n-nebî ve'l-âl ve'l-aşhâb*. 900 (1494-95) yılında tamamladığı bu eserini Ali Şîr Nevâî'nin isteği üzerine yazmış ve ona ithaf etmiştir. Üç bölüm halindeki eserin birinci bölümü Hz. Peygamber'in nesebi, doğumu, sıreti ve aile hayatına dair bilgiler ihtiva eder. İkinci bölümde Hulefâ-yi Râsîdîn dönemi ve ashâb-ı kirâm hakkında bilgi verilmektedir. Üçüncü bölüm Hz. Ali'nin fazileti ve on iki imamın hayat hikâyelerini, Emevîler ve Abbâsîler'in sonuna kadar meydana gelen olayları ihtiva eder. Eser Leknev (1297) ve Haydarâbâd'da (1310) yayımlanmıştır. Osmanlı âlimlerinden Benlizâde Mahmûd el-Mağnisavî tarafından 1695 yılında Farsça'dan Türkçe'ye yapılan tercümesi de iki defa basılmıştır (I-III, İstanbul 1268, I-IV, 1288). 2. *Tuħfetü'l-aħibbâ' fi menâķibi'l-âl ve'l-âbâ'*. *Riyâzü's-siyer* diye de bilinen eser Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın faziletleri

Cemâl el-Hüseynî'nin *Ravzatü'l-aħbâb* adlı eserinin ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3208)

ne dair olup iki bölümden oluşur. Birinci bölüme ait eksik bir yazma nüshası Library of India Office'de bulunmaktadır (bk. Ethé, s. 145).

Bazı kaynaklarda Cemâl el-Hüseynî'nin bunlardan başka aruza dair Farsça *Tekmilû's-sınâ'a* adlı bir eserinden de bahsedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cemâl el-Hüseynî, *Ravzatü'l-ahbâb* (trc. Benlîzâde Mahmûd el-Mâgnîsâvî), İstanbul 1268, I-III; Hândmîr, *Hâbitü's-siyyer*, IV, 112, 332-333, 358-359, 377, 515, 583, 616; Nûrullah et-Tüsterî, *Mecâlisü'l-mû'minîn*, Tahran 1365 hş., s. 526-528; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Bağdad 1385, I, 170; Ethé, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, s. 145; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 184, 189-191; I/2, s. 1254-1255; Hânâbâ, *Fihrist*, II, 2703; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'ellifîn*, VI, 285; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 147; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 664; *A'yânü's-Sî'a*, VIII, 145; "Cemâlühüseynî", *İA*, III, 88; R. M. Savory, "Djâmâl al-Husaynî", *EI*² (İng.), II, 420.

MEHMET AYKAÇ

CEMÂL-i KARŞÎ

(جمال قرشی)

(ö. 702/1303'ten sonra)

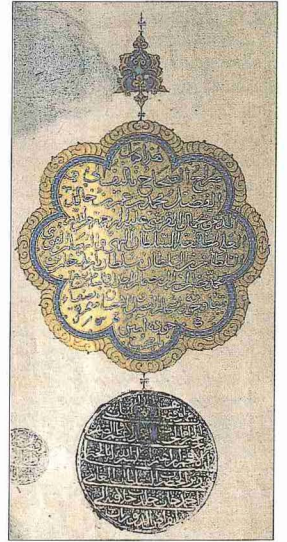
XIII. yüzyılda yaşayan
Türkistanî ilim adamı ve idareci.

628'de (1230-31) Almaliğ civarında doğdu. Babası Balasagunlu bir hâfız olup annesi Merv şehriden köklü bir aileye mensuptur. İlk öğrenimini Zahîrüddin Eşref b. Necîb el-Kâsânî'den yaptı. Daha sonra, eseri *Mülhakâtü's-Şurâh'ta* büyük bir İslâm âlimi olarak tanıtıp öv-

düğü Bedreddin Muhammed el-Farahî'nin hizmetine girdi (646/1248-49). Ardından Tuğrul Han unvanıyla bir hâne-dan kuran Buzar'ın oğlu Suğnak Tegin'in teveccühünü kazanarak Suğnak'ın oğlu İlbutar ile Cuci'nin kızı olan Moğol Prensesi Bulgan Biki'nin hocaliğine getirildi. Divanda kendisi için yer sağlayan Sadr Burhâneddin'in himayesinden de faydalandı ve Karşî lakabıyla anılmaya başlandı. 662'de (1263-64) Kâşgar'a sürgün edildi, burada Sadr Kemâleddin ile tanışarak onun iltifatlarına mazhar oldu. Bundan sonra 1303'e kadar Orta Asya'nın önemli şehirlerini dolaştı ve devrin pek çok âlim ve şeyhiyle tanıştı. Bu seyahatler, ünlü eseri *Mülhakât*'in hazırlanmasında faydalı oldu. Nitekim 1273 yılında Şâş'tan (Taşkent) Aşağı Seyhun boylarına inerek Barçkend ve Çend şehirlerini ziyaret eden Karşî, Barçkend'de tanıştığı Hüsâmeddin Hâmid b. Âsım el-Barçnîliğ (Barçnî, Barçkendî) adlı fıkıh âliminin eserlerini inceleme imkânı buldu ve *Mülhakât*'ta bu eserlere dair bilgiler verdi.

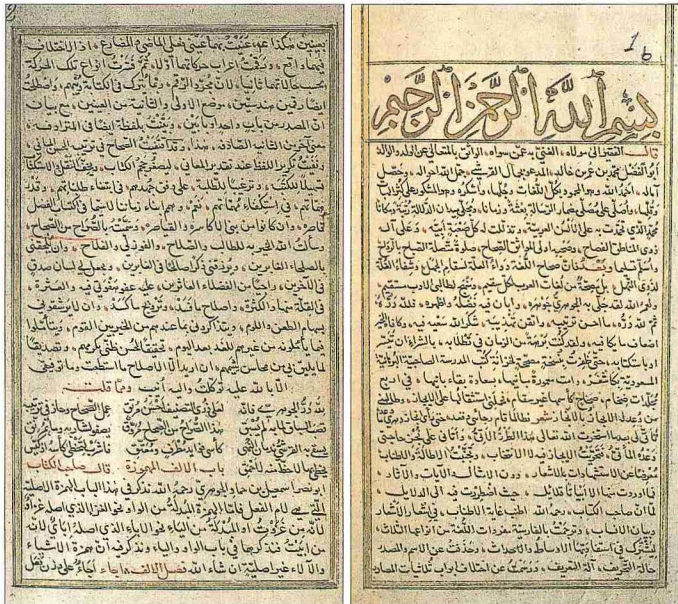
Cemâl-i Karşî'nin ölüm tarihi bilinmemekle birlikte *Mülhakât*'ın Çağatay Hanı Kaydu'nun oğlu Çapar'ın tahta geçişinin ilk yıllarında tamamlanmış olması, 702'den (1303) sonra fazla yaşamadığını düşündürmektedir. Karşî nisbesi (karşî = saray) kendisine Almaliğ'daki yöneticilerle ilişkilerinden dolayı verilmiş olup Kureysî ele bir ilgisi yoktur.

Eserleri. 1. *eş-Şurâh mine's-Şihâh*. Cemâl-i Karşî 1282'de kaleme aldığı bu eserinde Cevherî'nin *es-Şihâh* adlı Arap-

Cemâl-i Karşî'nin eş-Şurâh mine's-Şihâh adlı eserinin unvan sayfası

ça lügatını kısaltarak her kelimenin Farsça karşılığını vermiştir. Birçok yazması bulunan eser defalarca basılmıştır (bk. GAS, VIII, 220-221). 2. *Mülhakâtü's-Şurâh eş-Şurâh mine's-Şihâh'a* XIV. yüzyıl başında yazdığı uzunca bir zeyildir. Barthold'un *Turkestan v epoxu Mongol' skogo naşestviya* adlı eserinin I. cildini (Petersburg 1898) oluşturan "Metinler" (s. 128-152) içinde bir özeti yayımlanan *Mülhakât* Arapça'dır. Eser Türkistan'da kurulan devletler, özellikle Karahanlılar ve Çağatay hanları hakkında değerli bilgiler ihtiva eder; ayrıca şöhret kazanmış olan şeyhler ve âlimlerden de bahseder. Verilen bilgiler çoğunlukla efsane kabilinden ise de bazan tarihî ve kronolojik mâlumata rastlanır. Özellikle müellifin çağdaşı şeyh ve âlimler hakkında eserde yer alan rivayetler bu devrin fikir hayatı bakımından önemlidir. Barthold'a göre, eserde zaman zaman Arap-Fars ve Türk dillerinin mukayeselerine rastlanması, bugüne kadar elde edilen bilgiler çerçevesinde ilk karşılaştırma örnekleri olarak dikkati çeker. M. Fuad Köprülü ise eseri, Karahanlılar devrinde Doğu Türkistan'da İslâmî ve edebî ilimlerdeki gelişmenin önemli bir delili kabul eder. Karşî bu eserinde ayrıca gezdiği yerlerin coğrafyası ile bölge insanların etnik yapıları hakkında da bilgiler verir. Meselâ Sığnak'ın da içinde bulunduğu bazı şehirleri Türkmen ülkeleri (bilâdü't-terâkime) olarak adlandırır ve özellikle Barçkend'in Türkmen yurdu olduğunu belirtir. Faruk Sümer, Aşağı Seyhun bölgesi hakkında verdiği bilgilerle dayana-rak bu bölgedeki Türkmenler'in Selçuklular'la ilgili hâtıraları saklayabilmış olduklarını ifade eder.

Cemâl-i Karşî'nin eş-Şurâh mine's-Şihâh adlı eserinin II. Bayezid'in mütalası için hazırlanan nüshasının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Damed İbrahim Paşa, nr. 1124)